

כמו שני משוגעים

כולנו חיים בעולם לאריאלי. אנו לא יכולים להינצל ממנו, אך ביכולתנו להיות מודעים לו. בעקבות סיפור התבואה המשוגעת של ר' נחמן

אסורים זה, כך סבורים אלה המדברים על מיסטיקה חסידית. אולם דברי הסיפור אינם מתייחסים לאפשרויות כאלה. אנו נרונים לשיגעון ללא מנוס. נשארת בדינו רק אפשרות אחת, והיא סוד הסימן – אכן יכולים אנו להגיע לתודעת הייתנו משוגעים. אין אנו יכולים להינצל ממצב שגעון זה, אולם יכולים אנו להיות מודעים לו. יכולים אנו לדעת שעולמנו עולם של תרמית ותרמית הוא. זו לדעתי מטרת הסיפור שלפנינו, והוא בעצם גרעין של כיוון שלם בתורת החסידות, שזמנו לא הרבו לעסוק בו – תורת ההסתרה: "ונאכי' הַסְתֵּר אֶתִּיר, כפי שכתבתי ברשימה הקודמת. אכן, קיימת הסתרה כפולה בעולם: הראשונה היא הסתרת הקב"ה בעולם, השנייה היא הסתרת ההסתרה, עד שאין הבריות יודעות שהיא מתרחשת – זוהי הסתרה מסדר שני הגורמת לכך שאנו לא מבינים שהקב"ה אכן עומד בהסתר מאחורי העולם. אולם על ההסתרה השנייה ניתן להתגבר. וזאת דעתה החסידית לעשות.

הגלות כחלום

עתה, ננסה לחבר למה שראינו עד כה גם קורטוב של גישה קבלית-חסידית הממשיך רציון נפלא זה. נעשה זאת בעזרת "רגל מחנה אפרים" (פרשת מקץ), ספרו של רבי משה חיים אפרים מסידיילקוב, מסופריה הראשונים של החסידות ונכרו של הבעל שם טוב (1748-1800). נתייחס לדבריו על הפסוק הקלאסי מקובץ שירי המעלות שבתהילים (קכו, א): "בְּשׁוֹב ה' אֶת־שִׁיבֹת צִיּוֹן הֵינִי חֲלָלִים". משמעות הדברים לכאורה ברורה: הגאולה תיראה כחלום, לא ניתן יהיה להאמין שזאת מציאות ולא חלום. אך רבי משה אפרים מפרש את הפסוק בצורה אחרת, מפתיעה: "היינו בחלומות" לא תתייחס לגאולה אלא דווקא לגלות: "שהגלות נמשל לחלום". ויורשה לי להוסיף: על פי רוב, חלום בלחות. הגלות מתוארת כאן כשינה:

ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. יש לברר דידוע שהגלות מכונה בשם שינה. והיינו הס' תלקות והסתרת פנים של השם ח"ו. והגאולה הוא כשהשם מגלה עצמו על ידי התורה, על דרך התעוררי התעוררי כי בא אורח, היינו שיתעורר מן השינה כי בא אור התורה והתגלות הש"י כביכול על ידי אור התורה שמאיר למשתתלים בה.

לאחר מכן מוסיף ר' אפרים דברים ברורים יותר: שהגלות נמשל לחלום, כמו שנאמר היינו כחולמים, והענין הוא כמו בשעת השינה אדם רואה בחלום דברים המדומים שהם שקר, כי ענין חלום הוא דבר המדומה ואינו אמת, כך הוא ענין הגלות בכלל, דומה לשינה וחלום, שבלתי ידוע מה הוא ענין האמת והתכלית האמיתית, והוא רק דברים המדומים שלכל אחד דומה לו שהוא אמת. והגאולה היא שה' יאיר עינים שהכל יראה מה הוא האמת הגמור ויצאו מן הגלות שהוא השקר. לסיום הערתיי על החלום בחסידות, אביא שורה אחת מהשיר "שוממתי ברוך יגוני..." של ר' שלמה אבן גבירול, שיר שהוכנס לסליחות האשכנזיות של היום הרביעי לעשרת ימי תשובה ובו קוראים אנו: "אוי כי יבוא יומי \ אוי איקץ מחלומי \ ואשובה אל מקומי". ●

כמו בשבועות הקודמים, גם השבוע אביא בפניכם סיפור מופלא נוסף של ר' נחמן מברסלב, סיפור התבואה המשוגעת: שפעם אחת אמר המלך לאהובו, השני למלך: "באשר אני חוזה בכוכבים, רואה אני שכל תבואה שידגל בשנה זאת מי שיאכל ממנה יהיה נעשה משוגע. אם כן תטכס עצה". וענה [השני למלך]: "אם כן יכינו בעדם תבואה, שלא יצטרכו לאכול מהתבואה הנ"ל". וענה לו המלך: "אם כן שאנחנו לבד לא נהיה משוגעים וכל העולם יהיה משוגע אז יהיה להיפך שאנחנו יהיו המשוגעים. ולהכין בשביל כולם אי אפשר. על כן בוודאי נצטרך גם כן לאכול מהתבואה. אבל רק זה, שנסמן סימן על מצחינו שנדע עכ"פ שאנחנו משוגע, שאם אהיה מסתכל על מצחך וכן כשתסתכל על מצחי נדע מהסימן שאנחנו משוגע (ספר סיפורים נפלאים, ירושלים תשל"ב, עמ' כדכח).

תגובתם האינסטינקטיבית של חכמים רבים הייתה לקשר סיפור זה המיוחס לר' נחמן לבעיית היחסיות של השיגעון. לדעתם אין לשיגעון הגדרה עצמית, והוא אינו אלא תוצאה של חריגה מהנורמה החברתית. מכאן, שההימנעות מאכילה מהתבואה החדשה לא תועיל כלל. מעמדם של המלך והשרים ייקבע לא בגין סיבות מהותיות, אלא בהתאם לחריגה מן הנורמה הכללית.

נראה לי שאילו הסיפור היה מסתיים כאן, היה פירושם של חכמים אלה מוצלח. אלא שיש המשך לסיפור. המלך מחליט אמנם לאכול מן התבואה החדשה אלא שהוא מוסיף סימן כדי להיות מודע לשיגעונו. פרט זה מגלה לנו משמעות חדשה לחלוטין בסיפור, ולדעתי הסיבה שבעצם איננו מבינים נכונה את הסיפור נעוצה בעובדה שבגאונותו אנו מתעקשים לפרש את הסיפור מנקודת מבטו של ה"בריא" שאיננו משוגע. אלא שעלינו לשנות לחלוטין את הפרספקטיבה: המשל מהתבואה מסופר לכאורה כמשוה עתיד לקרות ולכן בטוחים אנו שהסיפור והשאלה היוצאת ממנה הם עניינים של העתיד – טרם הגעת השיגעון. אולם זאת טעות! אנו מצויים כבר לאחור שאכלנו מהתבואה. אנו משוגעים, הדבר היחיד שנותר לנו הוא להיות מודעים לסימן המוטבע בנו המעיד שאנו משוגעים.

סוד הסימן

אם כן, כיצד ניתן להבין סיפור חסיד זה? המשוגע חי בעולם בלתי-ריאלי. יש לו עולם משלו שאיננו מתאים לאמות המידה האובייקטיביות של העולם הריאלי. הסיפור מנסה ללמד אותנו שבעצם כולנו משוגעים. במילים אחרות, כולנו חיים בעולם של תופעות, עולם של תרמית או תרמית. אמנם יש הבדל בינינו לבין זה המוכנה על ידינו "משוגע", אך זהו רק הבדל ברמת האיריאליזם, לא הבדל מהותי. עולם התרמית של המשוגע הוא אישי, סובייקטיבי. עולם התרמית שלנו הוא קולקטיבי, כללי-סובייקטיבי. אך אין זה גורע ולא כלום מהיותו אשליה גרידא. אין אנו יכולים לברוח מתרמית זו, כשם שאין אנו יכולים לפעמים להתעורר מחלום בלחות. כך גם תרמית העולם שלנו, עם כל ההנאה שבה, ועל פי רוב דווקא עם הסבל הכרוך בה – זאת עמברנו הריאליזם עצמה. ייתכן שיש הודמניות ויצאות מהכלל להתיר את עצמנו מבית

הדתות התבסס והתקדם מאוד בעשרות השנים האחרונות, ו"ארגון הכלים" שלו יכול להעשיר ולהפירות את הדיון ביחסי הגומלין בין האסלאם לבין הדתות שפעלו תחת שלטונו ובינו לבין הדתות שבא עימן במגע.

בפרקים שכתבו פרופ' ראובן עמיתי על "ארצות האסלאם בימי הביניים המאוחרים" ופרופ' דרור זאבי על "תולדות האסלאם מהמאה ה-16 עד ימינו" יש יותר מרמזיה אחת לפוטנציאל הגדול הגלום במחקר משווה בידרתי. הוא הדין בבדיקת הזיקות והמתחים שבין הדת הרשמית והממוסדת לבין גילוייה העממיים, סוגיה המעסיקה את הדתות הממסדיות כל העת.

לעיתים יש בהערות השוליים מידע שבעבור מי שאינו מומחה הן מאירות עיניים. הנה שתיים מני רבות: א. ראובן עמיתי העיר במאמרו: "כור מחצבתם של התורכים – לפחות עד כניסתם לבמת ההיסטוריה – היה ככל הנראה האזור ההררי והמישורי שמצפון לסין, ומשם הם התרחבו מערבה, כנראה מהמאה ה-5 ואילך. חשוב גם לזכור כי בתחילת המאה ה-11 לא היו תורכים בתורכיה; אנטוליה כארץ התורכים עתידה להיווצר רק בעקבות קרב מנויכרת בשנת 1071/1072 (עמ' 91, הערה 8). ב. אנב ריגו בהתפתחות הדת הנוצרית-עלויות כתב מאיר בריאשר דברים מאלפים ומלומדים על תופעת הקטכיזם בנצרות (עמ' 371, הערה 18).

עותק לכל תלמיד

כללו של דבר: המאית'ים (מאיר בריאשר ומאיר חטינה, העורכים) נטלו על עצמם משימה נכבדה ומאתגרת מאוד, ועמדו בה בצורה מעוררת השתאות. כאן המקום להזכיר כי היוזמה לספר חשוב זה הייתה של פרופ' יוסף הקר, כששימש ראש הוועדה האקדמית של הוצאת מאגנס, בית ההוצאה של האוניברסיטה העברית בירושלים. יוזמתו של הקר והירתמותם של בריאשר וחטינה (גם יוחנן פרידמן היה שותף פעיל בתחילת הדרך) הן דוגמת מופת למנהיגות אקדמית. העורכים הוציאו מתחת ידם מוצר איכותי ומשובח.

הספר הזה הוא עדות מצוינת עד כמה הדימוי של "מגדל שן" הוא חלול ופופוליסטי. הספר הזה ימשך מעתה לתלמידים ברמות השונות, החל בבית הספר התיכון וכלה באקדמיה ובקורסים מקצועיים של משרד החוץ ומשרדי ממשלה אחרים. העורכים הציבו רף גבוה לכל מי שיבוא בעקבותם להנגיש עולמות תרבות לציבור הרחב, ובוודאי למי שיפעל מכוחם ובהשראתם.

לו הדבר תלוי ב, הייתי ממליץ למשרד החינוך להעניק את הספר כשי לכל בוגר תיכון בישראל – יהודי ומוסלמי, נוצרי ודרוזי, דתי וחילוני. היכרות עימו תועיל לכל הקורא בו לעצב לעצמו אישיות צנועה, סקרנית ובקורתית יותר, ובמשתמע גם להיות אדעה טוב יותר. ●

האסלאם

היסטוריה, דת, תרבות

עורכים: מאיר מ' בריאשר ומאיר חטינה
מאגנס, תשע"ח, 902 עמ'

תשובות // 1. עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, אבר מן החי, ברכת השם, גזל, דינים / **2.** לואי ה-15. לעיתים מיוחסת האמרה בנוסח "אחרינו המבול" לפילגשו מאדאם דה פומפדור / **3.** קרן פלס, בשיר "מבול" / **4.** פרידה קאלו ודייגו ריברה / **5.** נדב "The Dove" הנפלד / **6.** הסרטון הראשון שהועלה ליוטיוב / **7.** צמחים טורפים / **8.** עברית וגרמנית / **9.** כ-13.8 מיליארד שנה / **10.** עכבישים / **11.** פול